

PENGARUH KEPIMPINAN POLITIK KEPARTIAN BERASASKAN ETNIK TERHADAP POLA KEPUTUSAN PRU DUN SABAH 2020

*(An Influence of Political Party Leadership Ethnic Based in Result Pattern of Sabah State
Legislative Assembly Election 2020)*

Junaidi Awang Besar, Muhammad Yusuf Idris & Mohd Syukri Zainuddin

ABSTRAK

Pilihan Raya Umum (PRU) Dewan Undangan Negeri (DUN) Sabah 2020 diadakan berikutan perisytiharan pembubaran DUN Sabah oleh Yang Dipertua Negeri Sabah atas permintaan Ketua Menteri Sabah iaitu Datuk Seri Shafie Apdal. Beliau bertindak sedemikian kerana percaturan politik yang tidak berkesudahan di Sabah oleh parti pembangkang di negeri tersebut yang berjaya mengumpulkan sejumlah ADUN Sabah dengan majoriti mudah untuk beralih sokongan kepada bekas Ketua Menteri iaitu Tan Sri Datuk Seri Musa Aman untuk dilantik sebagai Ketua Menteri baru. Walaupun bekas Ketua Menteri itu membawa kes pembubaran DUN Sabah ke mahkamah namun akhirnya PRU DUN tersebut tetap diadakan. PRU DUN ini dilihat sebagai ujian bagi melihat pengaruh WARISAN-PKR dan Perikatan Nasional (PN) dalam keadaan situasi penularan wabak Covic-19. Objektif utama artikel ini ialah untuk menganalisis pengaruh politik kepartian berasaskan etnik dalam PRU DUN Sabah 2020. Berdasarkan analisis data keputusan PRU DUN Sabah 2020 dan analisis sumber sekunder seperti artikel jurnal dan kertas persidangan, dapatan kajian menunjukkan bahawa sokongan pengundi kepada parti politik dalam PRU DUN tersebut adalah berasaskan sentimen pimpinan kepartian etnik iaitu UMNO (BN) dan BERSATU (PN) yang dipimpin Orang Melayu mendapat sokongan di kawasan majoriti pengundi etnik Melayu Sabah serta Melayu Brunei pimpinan UMNO dan BERSATU; kawasan majoriti kaum Rungus-Kadazan-Dusun-Murut oleh pimpinan etnik Kadazan-Dusun daripada STAR dan PBS manakala WARISAN-PKR memperoleh sokongan di kawasan majoriti pengundi etnik Bajau pimpinan etnik Bajau WARISAN dan etnik Cina di kawasan bandar pimpinan etnik Cina DAP dan PKR yang bersekutu dengan WARISAN. Implikasi daripada penulisan artikel ini ialah politik kepartian berasaskan etnik terus mendapat kepercayaan pengundi kerana pengundi lebih yakin dan percaya kepada pemimpin etnik sendiri untuk memperjuangkan nasib hidup mereka dalam jangka masa panjang.

Kata kunci: Pilihan raya umum, Ketua Menteri, Dewan Undangan Negeri, politik kepartian, etnik

ABSTRACT

Sabah 2020 State Legislative Assembly (DUN) General Election (GE) was held following the declaration of the dissolution of the Sabah State Legislative Assembly by the Yang Dipertua Negeri Sabah at the request of the Chief Minister of Sabah, Datuk Seri Shafie Apdal. He acted in

this way because of the endless political game in Sabah by the opposition party in the state which managed to gather a number of Sabah state assemblymen with a simple majority to shift support to the former Chief Minister, Tan Sri Datuk Seri Musa Aman to be appointed as the new Chief Minister. Although the former Chief Minister brought the case of the dissolution of the Sabah State Legislative Assembly to court but in the end the GE of Sabah State Legislative Assembly was still held. This Sabah State Legislative Assembly GE is seen as a test to see the influence of WARISAN-PKR and the Perikatan Nasional (PN) in the situation of the Covic-19 epidemic. The purpose of writing this article to analyze the political influence of ethnic parties based on the Sabah 2020 GE. Based on the analysis of Sabah 2020 GE results data and analysis of secondary sources such as journal articles and conference papers, the findings show that voters support political parties in the GE of Sabah State Legislative Assembly is based on sentiment leadership partisan ethnic namely UMNO (BN) and PN (BERSATU) led by Malays support in the majority ethnic Sabah Malays and Brunei Malay by UMNO and BERSATU leadership and Rungus-Kadazan-Dusun-Murut by STAR and PBS Kadazan-Dusun ethnic leadership while WARISAN-PKR support in the majority ethnic Bajau by WARISAN Bajau leader and Chinese in urban by Chinese ethnic leaders from DAP and PKR allied with WARISAN. The implication from the writing of this article is that ethnic-based party politics continues to gain the trust of voters as voters are more confident and trust their own ethnic leaders to fight for their destiny in the long run.

Keywords: General elections, Chief Minister, State Legislative Assembly, party politics, ethnicity

PENGENALAN

Negeri Sabah terkenal dengan komposisi etniknya yang pelbagai berdasarkan lokasi geografi iaitu majoriti etnik Melayu Sabah serta Melayu Brunei yang tinggal di bahagian Pantai Barat Sabah, etnik Rungus-Kadazan-Dusun-Murut tinggal di bahagian pedalaman utara, tengah dan selatan Sabah manakala etnik Bajau di bahagian Pantai Timur Sabah dan etnik Cina di kawasan bandar seluruh lokasi di Sabah. Lokasi geografi majoriti kedudukan etnik ini juga turut mempengaruhi pola sokongan pengundi dalam beberapa siri pilihan raya sejak akhir-akhir ini. Ini menunjukkan bahawa sentimen kepartian etnik mempengaruhi sokongan pengundi dalam pilihan raya di Sabah. Ini kerana pengundi berasaskan etnik tertentu ini lebih yakin dan percaya dengan kepimpinan daripada etnik sendiri untuk membantu mereka dalam sebarang urusan sama ada urusan kehidupan seharian mahupun dapat memupuk semangat perkauman yang lebih kuat dan meyakinkan dalam sanubari dan perasaan mereka. Mereka juga berasa selamat dipimpin pemimpin daripada etnik sendiri dan pimpinan merekalah satu-satunya harapan mereka untuk berpaut jika berlaku sebarang kemudaratan kepada kehidupan mereka. Oleh itu, sentimen politik kepartian berasaskan kaum terus mewarnai politik negeri di bawah bayu ini. Justeru adalah menjadi tujuan penulisan artikel ini untuk menganalisis pengaruh politik kepartian berasaskan etnik dalam PRU DUN Sabah 2020.

TINJAUAN LITERATUR: POLITIK, KEPIMPINAN DAN PILIHAN RAYA DI NEGERI SABAH

Senario politik Sabah amat menarik untuk dikaji kerana sejarah politiknya adalah lebih kurang sama mengikut zaman pemerintahan parti politik tempatan di Sabah. Justeru, ulasan literatur ini merupakan rentetan kronologi politik Sabah yang menarik dan dinamik sejak pilihan raya negeri Sabah 1976 hinggalah sekarang. Sualim (1980) dalam kajian ‘Pilihan Raya Umum Negeri Sabah 1976: Satu Analisa’ menjelaskan bahawa pengundi menilai pembangunan sosioekonomi Sabah sejak sebelum PRU 1976, oleh itu pembangunan dijadikan modal politik yang berkesan untuk memancing undi dalam PRU tersebut. Mohamad Said (1982) dalam kajian ‘BN dan Politik Sabah Sekitar 1975-1982: Satu Kajian’ menghuraikan bahawa penglibatan Kerajaan Persekutuan (BN) dalam politik dan pemerintahan di Sabah mempunyai impak dan pengaruh dalam penentuan kemenangan serta pengekalan kuasa parti politik di Sabah.

Chee (1993) menyatakan bahawa PBS adalah parti berbilang kaum dan agama dan bukannya berfokuskan kepada kaum KadazanDusun dan agama Kristian semata-mata. Adsait Ahmad (1997) menjelaskan kepimpinan Datuk Seri Joseph Pairin Kitingan di Sabah pada era 1985-1990 adalah stabil dan cemerlang namun menjadi kontroversi ketika tahun 1990an kerana isu ‘Perkara 20’ tuntutan Sabah terhadap Kerajaan Persekutuan dan isu kemasukan UMNO ke Sabah. Tay (1993) dalam kajian “Tingkahlaku Pengundi Sabah: Satu Kajian Perbandingan di Kawasan DUN Api-Api dan Sipitang” mendapati peratusan keluar mengundi adalah lebih tinggi di kawasan luar bandar berbanding bandar. Pengaruh sosioekonomi mempunyai kesan yang sama terhadap tingkah laku pengundi kecuali jantina. Kriteria keperibadian calon menjadi satu pertimbangan yang penting bagi pengundi di luar bandar.

Loh (1996) menjelaskan strategi BN membawa UMNO ke Sabah dan tindakan Kerajaan Pusat (BN) memperbanyakkan projek pembangunan di Sabah telah mengukuhkan sokongan rakyat kepada BN seterusnya menanam sentimen ‘politik pembangunan’ dalam pemikiran politik pengundi di Sabah. Moten (1999) menyatakan bahawa sistem penggiliran Ketua Menteri Sabah setiap 2 tahun bagi setiap parti komponen BN mengikut kaum merupakan strategi berkesan BN untuk mengukuhkan perpaduan kaum seterusnya memperkuat hegemoni politik BN di Sabah. Yahaya (1999) menghuraikan politik Sabah terus bergolak sejak merdeka hingga sekarang dalam isu pertarungan hebat antara PBS dengan BN, isu penggiliran Ketua Menteri, isu lompat parti dan kemunculan semula Datuk Harris Salleh bersama BERSEKUTU.

Lorince (2002) dalam kajian beliau di DUN Kuala Penyu dalam kawasan Parlimen Beaufort, Sabah menjelaskan bahawa faktor kekalahan PBS dalam PRU di Sabah ialah faktor calon, pengurusan parti, kewangan, pengundi hantu dan perpecahan undi. BN berprestasi baik dalam pemerintahan di Sabah dengan melaksanakan projek pembangunan di Sabah iaitu 99 peratus pengundi di DUN tersebut memperoleh tenaga elektrik manakala bekalan air 65 peratus. Siti Kasuma (2003) dalam kajian ‘Kepimpinan Politik: Satu Kajian Kes di Kawasan DUN Klias, Beaufort, Sabah’ menghujahkan bahawa faktor kepimpinan dan dominasi parti politik mendorong kepada kemenangan parti politik dalam pilihan raya. Ini dikuatkan lagi dengan faktor-faktor lain iaitu media, tahap pendidikan, pekerjaan, umur dan strategi kempen. Faktor kepimpinan karismatik Datuk Lajim Ukim di DUN Klias mengukuhkan dominasi politik UMNO/BN di kawasan tersebut. Mohd Husaini (2005) dalam kajian ‘Perkembangan Politik

Sabah 1963-2004' mendapati senario politik Sabah bermula ketika 1963 iaitu penubuhan Malaysia seterusnya kemasukan Sabah ke dalam Malaysia. Selepas itu, berlaku konflik agama dan etnik seterusnya tuntutan '20 Perkara' hak-hak negeri Sabah terhadap Kerajaan Persekutuan yang mencetuskan konflik antara Kerajaan Negeri dengan Federalisme yang diamalkan Kerajaan Persekutuan.

Ansir & Ajis (2008) dalam kajian "Senario Pilihan Raya ke-12 di Sabah: Antara Calon atau Parti" mengemukakan bahawa pengundi masyarakat Islam menolak calon BN namun faktor politik wang mampu mengubah keputusan kepada sebaliknya. Mat Zin & Worrn (2008) menjelaskan bahawa kemenangan BN di Sabah menyebabkan BN Sabah menuntut beberapa perkara yang dilihat menguntungkan pihak Kerajaan Sabah kerana jumlah kerusi Parlimen Sabah yang dimenangi BN dijadikan alasan bahawa Sabah menjadi penyelamat seterusnya 'fix deposit' kepada BN pusat. Menurut W. Shawaluddin et al. (2008), penglibatan Pendatang Asing Tanpa Izin (PATI) dalam pilihan raya 2008 di Sabah turut memainkan peranan penting dalam menjayakan kempen seperti memeriahkan hari penamaan calon, menampal poster. Persempadanan bahagian pilihan raya di Sabah lebih bersifat etnik, justeru parti-parti yang bertanding perlu meletakkan calon etnik mengikut majoriti etnik di kawasan tersebut (Fadilah et al. 2008).

Zaini (2008) dalam artikel yang bertajuk "Nasionalisme dan Persoalan Identiti Politik di Sempadan: Kajian Kes Komuniti Murut Bantul, Daerah Nabawan, Sabah" menghuraikan bahawa dalam era maklumat hari ini, isu identiti negara dan keselamatan negara seolah-olah dipertaruhkan dan sering dicabar dalam pelbagai cara. Rizal Zamani et al. (2008) mendapati isu korupsi, kronisme dan nepotisme tidak mempengaruhi sokongan pengundi terhadap parti politik dalam PRU 2008 di kawasan Tuaran dan Kota Belud sebaliknya mereka lebih mementingkan pembangunan di kawasan mereka. Mustapa et al. (2008) menjelaskan analisis ruwang dengan menggunakan aplikasi GIS adalah penting bagi melihat fenomena persempadanan geopolitik Sabah dalam memberi impak kepada pembangunan yang menyeluruh di Sabah. Pertambahan peruntukan kewangan oleh Kerajaan Persekutuan kepada Kerajaan Negeri perlu ditambah di Sabah untuk memangkinkan pembangunan seterusnya mengekalkan negeri Sabah sebagai 'fix deposit' BN dalam setiap pilihan raya (Wee 2008). Faktor 'Semenanjung' iaitu faktor personaliti Anwar dan tsunami politik hanya memberi kesan yang minimum kepada keputusan PRU 2008 di Sabah (Arnold 2008).

Menurut Kitingan & Ongkili (1989) dan Ongkili (2003), isu utama pilihan raya sepanjang 25 tahun terdahulu (1963-1986) negeri Sabah ialah isu perkauman dan agama. Justeru, latarbelakang kaum dan agama seseorang calon akan memberi kesan yang besar kepada kemenangan dan kekalahan mereka di sesuatu kawasan. Menjelang kemasukan UMNO dalam BN pada tahun 1987 di Sabah telah menyemarakkan isu pembangunan dan menjadi tema utama dalam pilihan raya. Kini, selepas lebih 20 tahun, tema pembangunan masih lagi diguna pakai oleh BN dalam pilihan raya umum di Sabah. Chin & Puyok (2010) mendapati BN terus kukuh di Sabah walaupun penangan 'tsunami politik' melanda PRU 2008 disebabkan faktor kenegerian dan lokasi geografi iaitu ketersampaian yang terhad seterusnya mengukuhkan sentimen 'politik pembangunan' yang menjadi tunjang kempen BN.

Danny (2011) menjelaskan bahawa politik Sabah tetap masih kuat dipengaruhi politik pembangunan dan menjadi simpanan tetap simpanan tetap bagi BN. Suasana ini mungkin akan terus berlaku untuk satu tempoh tertentu pada masa depan, khususnya di kawasan luar bandar.

Zaini et al. (2011) melalui kajian beliau dalam PRK Batu Sapi menghujahkan bahawa unsur politik pembangunan terus menjadi pertimbangan utama pilihan politik pengundi di kawasan tersebut dan mereka sudah selesa dengan pemerintahan gaya BN justeru mereka terus mengekalkan hegemoni politik BN di kawasan Pantai Timur Sabah tersebut. Chiok (2011) dalam kajian 16 PRK Malaysia pasca PRU 2008 untuk kajian kes di Batu Sapi menghuraikan bahawa kekuatan jentera parti, penyokong setia dan kuat, BN sebagai parti pemerintah di Sabah serta undi simpati terhadap ahli parlimen sebelum ini yang juga suami kepada calon BN yang bertanding dalam PRK ini telah menjadi faktor pemangkin kemenangan selesa BN di kawasan tersebut. Arnold & Tony (2011) dalam kajian politik PKR di Sabah menyarankan PKR perlu 'menstruktur' semula parti di Sabah agar ia dilihat dapat membela hak rakyat Sabah seterusnya bersifat 'kenegerian' Sabah agar ia dapat diterima seterusnya dapat menyaingi parti-parti lokal seperti PBS, UPKO, PDS dan PBR.

Selanjutnya, berdasarkan kepada kajian yang telah dilaksanakan oleh Junaidi et al. (2012a & 2012b) yang berkaitan dengan PRK Parlimen Batu Sapi, Sabah menghujahkan bahawa pola pengundian di negeri ini menunjukkan pengundi Bumiputera Islam lebih cenderung dipengaruhi oleh sentimen politik pembangunan, berbeza pula dengan pengundi Cina yang cenderung kepada PKR yang bergantung kepada sentimen politik mahupun kepada SAPP yang popular sebagai bekas Ketua Menteri Sabah yang telah memperjuangkan isu kenegerian dengan slogan "Sabah untuk rakyat Sabah". Secara realitinya dapat dilihat bahawa sentimen politik pembangunan ini masih lagi menjadi pertimbangan pengundian dalam kalangan pengundi di Batu Sapi.

Mohd Noor dan Md. Saffie (2019) dalam artikel yang bertajuk "Pencapaian Barisan Nasional Di Kawasan Parlimen dan DUN Majoriti Pengundi Kaum Cina di Negeri Sabah: Satu Analisis Perbandingan PRU-13 dan PRU-14" merumuskan bahawa semua kawasan pengundi kaum Cina gagal dikuasai oleh calon BN, sebaliknya dikuasai oleh DAP atau parti politik dalam kerjasama Pakatan Harapan (PH). Majoriti yang diperolehi calon DAP adalah sangat besar. Sokongan yang sangat lemah diperolehi oleh calon BN. Trend yang berlaku di Sabah ini adalah sama dengan apa yang berlaku di negeri Persekutuan Tanah Melayu dan Sarawak. Kedudukan negeri Sabah sebagai 'simpanan tetap' bagi BN sudah tidak lagi wujud.

Junaidi et al. (2020) menjelaskan bahawa antara faktor DAP menang dalam PRK Parlimen Sandakan, Sabah ialah keyakinan dan sokongan penuh daripada pengundi Sandakan untuk Ketua Menteri Sabah Datuk Seri Mohd Shafie Apdal yang telah bersama-sama turun berkempen dari rumah ke rumah selama sehari-hari dan berucap di dalam banyak ceramah DAP, termasuk 45 minit di ceramah kemuncak (grand finale) dalam hujan lebat tanpa berpayung. Ramai pengundi Sandakan, termasuk pengundi Melayu dan Muslim, tersentuh dengan semangat beliau untuk berkhidmat, membangunkan dan membawa perubahan untuk menjadikan Sabah lebih baik, lebih makmur dan bersih untuk semua tanpa mengira bangsa atau agama.

Junaidi & Amer Saifude (2020) dalam artikel jurnal berkenaan PRK Parlimen Kimanis, Sabah menjelaskan bahawa majoriti pengundi di Kimanis memilih untuk mengekalkan status quo BN di kawasan ini dengan majoriti yang lebih besar iaitu 2,029 undi. Kemenangan BN ini menunjukkan bahawa pengaruh identifikasi parti lebih kuat berbanding sentimen politik pembangunan. Kemenangan BN dalam PRK Parlimen Kimanis menunjukkan bahawa identifikasi parti yang kental mengatasi kelangsungan politik pembangunan. Pengundi BN pada PRU 2018 terus

mengundi calon BN pada PRK 2020 meskipun BN sudah tidak menjadi Kerajaan Negeri dan Kerajaan Persekutuan. Jika pengundi BN mengutamakan politik pembangunan, sepatutnya mereka mengundi calon WARISAN-PH yang menguasai Kerajaan Negeri dan Kerajaan Persekutuan yang mempunyai kuasa, dana/peruntukan kewangan dan jentera kerajaan untuk melaksanakan pembangunan fizikal di kawasan mereka. Kimanis sejak dahulunya adalah kawasan tradisi atau kubu kuat USNO yang kemudiannya beralih kepada UMNO/BN. Namun kemenangan BN disebabkan oleh beberapa lagi faktor lain iaitu faktor calon yang bertanding, jentera kempen BN yang bersungguh-sungguh dan bersistematik, isu setempat yang dijadikan pengajaran kepada PH untuk membangunkan Kimanis dengan lebih kental dan cepat dan isu Pas Sementara Sabah (PSS) yang dilihat boleh mengancam rakyat Sabah.

METODOLOGI KAJIAN

Bagi metod kajian, antara kaedah pengumpulan data primer bagi kaedah kuantitatif ialah olahan data keputusan PRU DUN Sabah 2020. Kaedah kuantitatif iaitu olahan data keputusan PRU DUN Sabah 2020 pula merujuk kepada penelitian terhadap keputusan pilihan raya di negeri tersebut dari segi jumlah kerusi yang ditandingi dan jumlah kerusi yang dimenangi. Penelitian terhadap data keputusan PRU tersebut dari segi jumlah kerusi yang ditandingi dan jumlah kerusi yang dimenangi adalah penting bagi melihat data keputusan undi secara lebih detail dan tepat berdasarkan angka bernombor bagi membuat justifikasi atau alasan sebab musabab keputusan berdasarkan angka bersifat sedemikian.

Data sekunder yang merupakan maklumat berbentuk kualitatif melibatkan pengumpulan maklumat yang telah direkodkan dengan baik dalam bentuk rakaman bertulis. Dalam kajian ini, pengumpulan data sekunder diperoleh dengan melakukan penyelidikan ke perpustakaan. Segala kajian lepas dan data-data daripada sumber kedua iaitu buku, jurnal, latihan ilmiah/kertas projek/disertasi/tesis serta kertas kerja persidangan/simposium/seminar dapat membantu pengkaji untuk mendapatkan gambaran yang berkaitan dengan penyelidikan sesuatu kajian. Di samping itu, pengkaji juga mendapatkan maklumat dari media-media elektronik seperti melayari laman sesawang/internet, blog, media sosial (facebook, twitter dan email) bagi mendapatkan maklumat tambahan seperti laporan penyelidikan, kertas kerja dan artikel jurnal.

Penganalisan data pula melibatkan adunan antara data kuantitatif iaitu data keputusan PRU DUN Sabah 2020 dengan maklumat kualitatif iaitu analisis maklumat sekunder berdasarkan bahan-bahan bercetak dan maklumat atas talian.

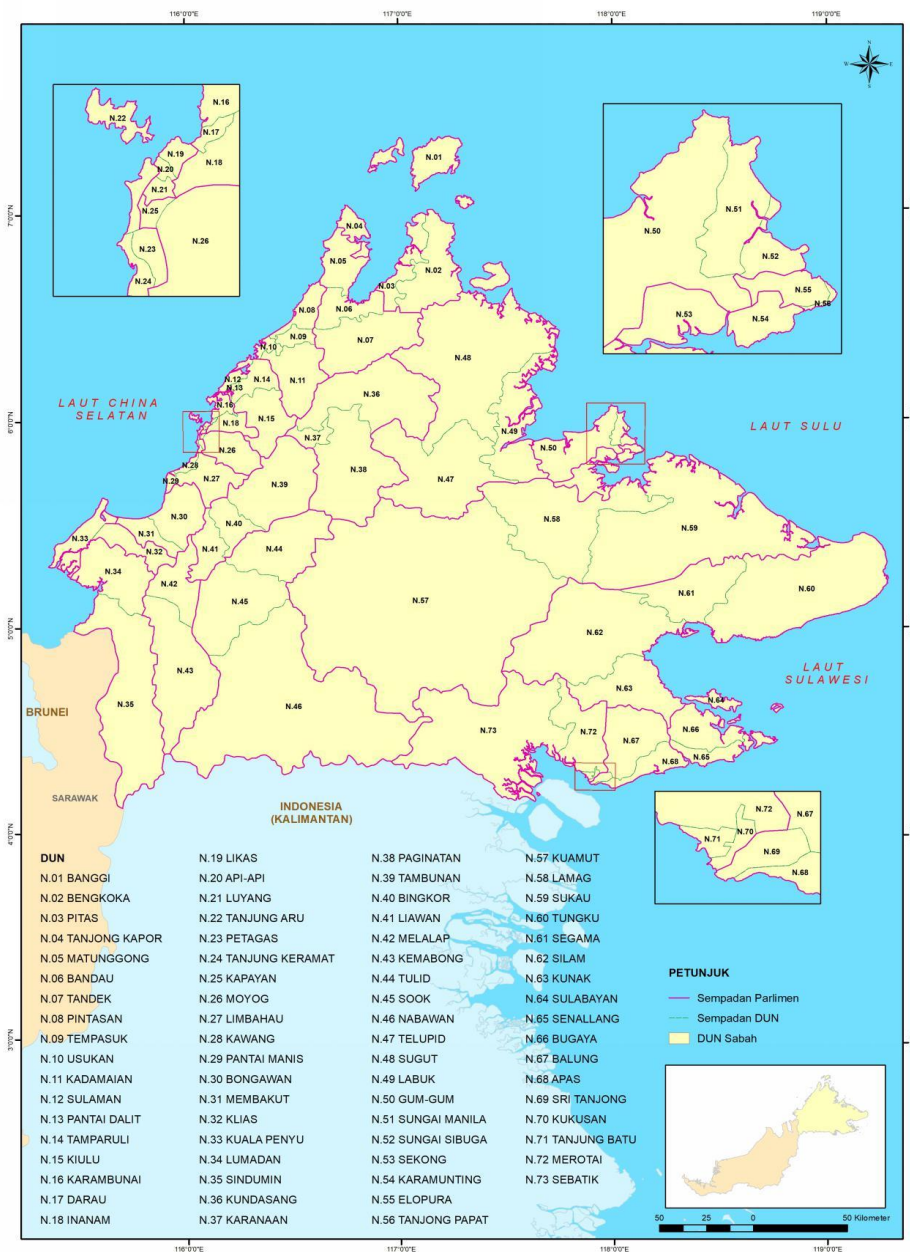
KAWASAN KAJIAN: NEGERI SABAH

Negeri Sabah atau juga dikenali sebagai Sabah Negeri Dibawah Bayu merupakan salah satu daripada 13 buah negeri yang membentuk Malaysia. Sabah merupakan negeri kedua terbesar di Kepulauan Borneo selepas Sarawak yang terletak di Pulau Borneo. Sabah mempunyai ibu negeri yang dikenali sebagai Kota Kinabalu atau dahulunya dikenali sebagai Jesselton. Gelaran yang diberikan kepada Negeri Sabah iaitu Negeri Dibawah Bayu adalah disebabkan oleh kedudukan Negeri Sabah yang sangat strategik iaitu berada pada laluan angin monsun.

Jumlah penduduk di Sabah sehingga 2019 ialah 3.90 juta orang. Secara umumnya, Sabah mempunyai 32 kumpulan etnik dengan 28 daripadanya yang diiktiraf sebagai Bumiputera. Selain

itu, rakyat Sabah bertutur melalui 50 bahasa dengan tidak kurang 90 dialek. Populasi penduduk yang dianggarkan berdasarkan kumpulan etnik pada bulan Mac 2019 adalah seperti berikut iaitu Kadazan-Dusun 22.6 peratus (869,647 orang); Bajau 11 peratus (488,672 orang); Melayu Brunei 5 peratus (150,029 orang); Murut 6.1 peratus (199,611 orang); Bumiputera lain 23.4 peratus (901,964 orang) yang meliputi kaum Rungus, Murut, Iranun, Bisaya, Tatana, Lun Bawang dan Lun Dayeh, Tindal, Kadazan, Tobilung, Kimaragang, Suluk, Ubian, Tagal, Timogun, Nabay, Kedayan, Orang Sungai, Makiang, Minokok, Mangka'ak, Dusun, Lobu, Bonggi, Tidong, Bugis, Ida'an (Idahan), Begahak, Kagayan, Talantang, Tinagas, Banjar, Gana, Kuijau, Tombonuo, Dumpas, Peluan, Baukan, Sino, Dayak (Murut) dan Iban; Cina (majoriti Hakka) 9.1 peratus (270,049 orang); Bukan Bumiputera lain 1.1 peratus (44,052 orang); dan Warga Asing (Filipina, Indonesia) 21.8 peratus (700,190 orang). Sabah mempunyai 25 kawasan Parlimen dan 73 kawasan DUN (Lihat Rajah 1).

Rajah 1: Peta Bahagian-Bahagian Pilihan Raya DUN di Negeri Sabah



Sumber: Diadaptasi daripada SPR (2020)

Jumlah pengundi berdaftar pada PRU 2020 di Negeri Sabah ialah seramai 1,124,598 orang yang terdiri daripada pelbagai komposisi etnik dan kategori pengundi. Komposisi pengundi mengikut etnik berdasarkan statistik etnik di Sabah bagi Ogos 2018 ialah Melayu 13.80 peratus, Cina 15.26 peratus, India 0.33 peratus, Bumiputera Sabah 64.10 peratus, Bumiputera Sarawak 0.73 peratus, Orang Asli 0.01 peratus dan lain-lain 5.78 peratus. Dalam pilihan raya kali ini, dapat disaksikan terdapat pertambahan sebanyak 13 kerusi baharu, hasil persempadanan

semula kawasan pilihan raya. Kerusi baharu itu merangkumi Bengkoka, Bandau, Pintasan, Pantai Dalit, Darau, Tanjung Keramat, Limbahau, Tulid, Telupid, Sungai Manila, Lamag, Segama dan Kukusan.

HASIL KAJIAN DAN PERBINCANGAN

PRU DUN Sabah diadakan lebih awal daripada Pilihan Raya Umum Ke-15 (PRU-15) berikutan Ketua Menteri, Datuk Seri Mohd Shafie Apdal membuat pengumuman pembubaran DUN Sabah pada 30 Julai 2020. Permohonan pembubaran tersebut sudah diperakukan Yang di-Pertua Negeri Sabah, Tun Juhar Mahiruddin. Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia (SPR) menetapkan 26 September 2020 sebagai tarikh Pilihan Raya Negeri (PRN) Sabah. Hari penamaan calon ditetapkan pada 12 September 2020, manakala hari mengundi awal pada 22 September 2020. Tempoh berkempen yang ditetapkan adalah selama 14 hari bermula selepas pengisytiharan calon yang bertanding sehingga jam 11:59 malam 25 September 2020. Sebanyak 64 pusat penamaan calon dan pusat penjumlahan rasmi undi akan digunakan manakala 741 pusat mengundi membabitkan 2,540 tempat mengundi (saluran) dan 56 pusat mengundi awal membabitkan ramai 30,540 petugas yang akan dilantik bagi mengendalikan proses pilihan raya berkenaan.

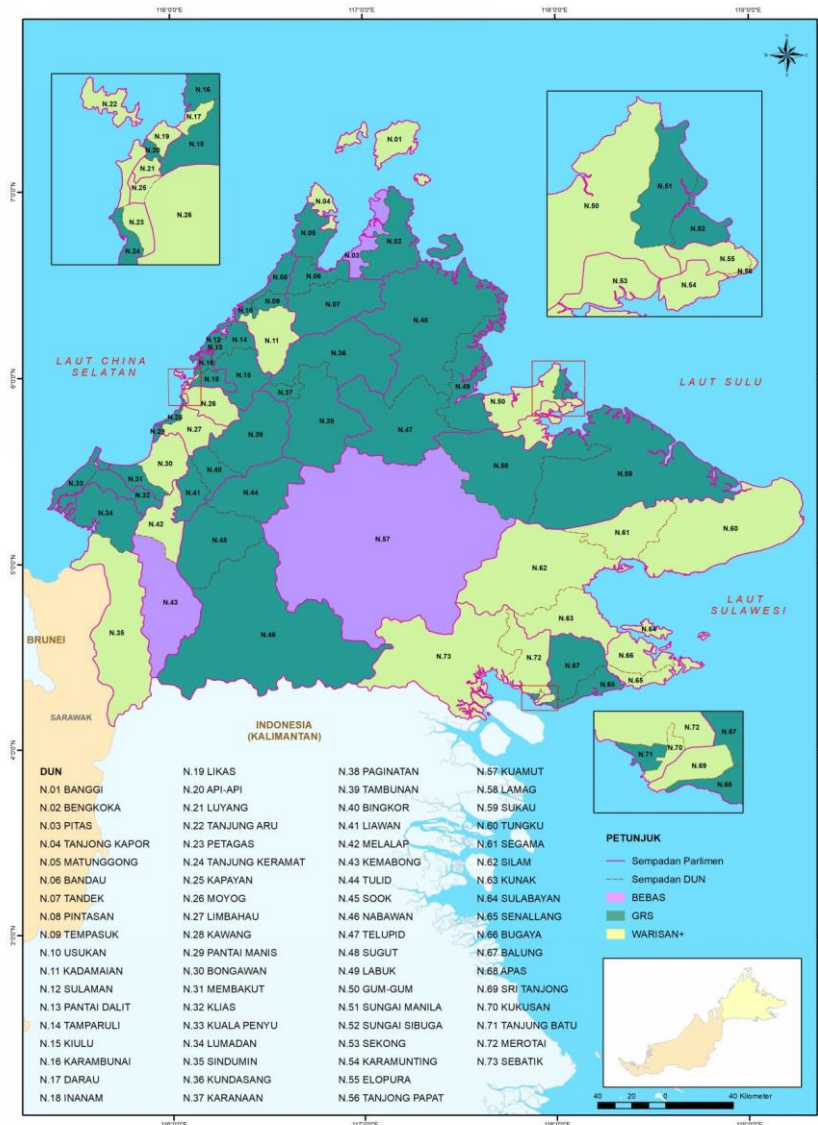
Waktu mengundi bermula jam 7.30 pagi sehingga 5.00 petang di samping memberi penekanan mengenai kebersihan tangan dalam kalangan pengundi bagi mempercepatkan proses mengundi kelak. Dianggarkan sebanyak RM186 juta diperlukan bagi pelaksanaan PRU DUN Sabah ini. Bagi mengelakkan penularan wabak COVID-19, SPR menghantar kad pengundi bagi memudahkan pengundi mengetahui maklumat pengundian di samping membantu dalam penjarakan fizikal di pusat mengundi. SPR menggunakan pengalaman mengendalikan Pilihan Raya Kecil (PRK) DUN Chini dan DUN Slim dengan prosedur operasi standard (SOP) ketika pandemik COVID-19 melanda negara. Pengalaman SPR di DUN Chini mendapati bahawa walaupun dilakukan dengan SOP, kita masih dapat menjalankan PRK dengan sempurna.

Pada PRU DUN Sabah kali ini, seramai 447 kertas pencalonan daripada 16 parti dan 56 calon Bebas diterima oleh Suruhanjaya Pilihan Raya (SPR) bagi 73 kerusi Dewan Undangan Negeri (DUN) dipertandingkan, dengan hanya satu ditolak atas sebab calonnya diisytihar muflis. Parti Cinta Sabah (PCS) adalah satu-satunya parti politik yang bertanding dalam PRU DUN Sabah 2020 yang meletakkan calon di kesemua 73 kerusi DUN, diikuti BN 41 kerusi, PN 29 kerusi, WARISAN 66 kerusi, PKR 7 kerusi, USNO Baru 47 kerusi, LDP 46 kerusi, GAGASAN 28 kerusi, PPRS 24 kerusi, Parti Harapan Rakyat Sabah 5 kerusi, Anak Negeri 2 kerusi, Parti Kebangsaan Sabah 1 kerusi dan calon Bebas 56 calon. Ini bermakna, seramai 446 calon berentap merebut 73 kerusi dengan DUN Bengkoka menjadi kawasan paling popular apabila merekodkan pertarungan 11 calon. DUN Bengkoka adalah satu daripada 13 kerusi baharu yang diperkenalkan menerusi persempadanan semula yang diluluskan Dewan Rakyat. PRN kali ini turut menyaksikan satu kawasan dengan pertandingan 10 penjuru, diikuti sembilan penjuru (tiga), lapan penjuru (enam), tujuh penjuru (13), enam penjuru (26), lima penjuru (15), empat penjuru (lima) dan tiga penjuru (tiga).

Keputusan PRU DUN Sabah 2020

Gabungan Rakyat Sabah (GRS) secara rasmi, membentuk kerajaan negeri yang baharu di Sabah, selepas memenangi 38 kerusi dalam Pilihan Raya Negeri (PRN). WARISAN+PKR pula menang di 32 kerusi dan Calon Bebas menang di 3 kerusi iaitu di DUN Pitas, DUN Kemabong dan DUN Kuamut (Lihat Rajah 2). Secara spesifiknya, GRS yang dianggotai Perikatan Nasional (PN) memenangi 17 kerusi, Barisan Nasional (BN) mendapat 14 kerusi, seterusnya Parti Bersatu Sabah (PBS) menawan tujuh kerusi. Parti Warisan Sabah (Warisan) memenangi 29 kerusi, manakala Parti Keadilan Rakyat (PKR) menang dua kerusi, seterusnya Parti Pertubuhan Kinabalu Progresif Bersatu (UPKO) hanya satu kerusi. Calon Bebas pula memenangi tiga kerusi.

Rajah 2: Peta taburan geografi keputusan PRU DUN Sabah 2020



Sumber: Diadaptasi daripada SPR (2018)

Sebanyak 66.6 peratus atau 739,083 pengundi keluar menunaikan tanggungjawab. Warisan Plus memenangi undi popular tetapi tipis (43.5 peratus undi) berbanding Gabungan Rakyat Sabah (43.2 peratus). Seramai 275 daripada 447 calon yang bertanding pada Pilihan Raya Dewan Undangan Negeri Sabah hilang wang deposit apabila gagal memperoleh satu per lapan atau 12.5 peratus undi daripada jumlah keseluruhan undi yang dikira. Seramai 172 calon lain kalah tetapi tidak hilang deposit. PRU DUN Sabah turut menyaksikan calon Warisan, Phoong Jin Zhe yang bertanding di DUN Luyang, memperoleh jumlah undi terbanyak iaitu 15,510 undi, menewaskan lima lagi pencabarnya yang kesemuanya hilang wang deposit. Rina Jainal, juga calon Warisan menang dengan majoriti paling kecil, iaitu mendahului hanya dengan 10 undi berbanding pencabar terdekatnya Chaya Sulaiman yang memperoleh 2,824 undi dalam pertandingan tujuh penjuror di DUN Kukusan. Lima lagi pesaing Rina turut hilang wang deposit. Dalam pada itu, PRN kali ini juga menyaksikan sejumlah 3,884 kertas undi tidak dikembalikan manakala 14,056 undi ditolak daripada keseluruhan 749,083 atau 66.61 peratus pemilih berdaftar yang keluar mengundi. Pengerusi BN Sabah yang juga Pengerusi Badan Perhubungan UMNO negeri, Datuk Seri Bung Moktar Radin, selesa memenangi kerusi DUN Lamag yang pertama kali dipertandingkan dengan mendapat 3,035 undi. Beliau menang dengan kelebihan 661 undi dalam persaingan lima penjuror menewaskan Ismail Ayub (WARISAN), Razman Magah (PCS), Sairin Abdul Rahman (PPRS) dan calon Bebas, Junny @ Keruak Abdullah. Ketua Pimpinan BERSATU Sabah, Datuk Hajiji Noor mengekalkan kerusi DUN Sulaman yang disandang sejak 1990 selepas mendapat 5,919 undi, menewaskan anak saudaranya, Datuk Aliasgar @ Ali Ashgar Basri (WARISAN) dan Datuk Rekan Hussien (PCS) dengan majoriti 3,099 undi. Seperti dijangka, Datuk Seri Mohd Shafie Apdal, mengekalkan kerusi DUN Senallang yang disandang sejak 1990, dengan mendapat 5,919 undi, menewaskan Norazman Utoh Nain (PN), Mad Jalie Lais (PCS), Mohammad Ramzan Abdul Wahab (USNO) dan D. Pg. Ahmad Datu Ali Alam (PPRS) dengan majoriti 4,631 undi.

Pengaruh Kepimpinan Politik Kepartian Berasaskan Etnik Dalam Pola Keputusan PRU DUN Sabah 2020

Dapatan kajian menunjukkan bahawa sokongan pengundi kepada parti politik dalam PRU DUN tersebut adalah berasaskan sentimen etnik pimpinan iaitu UMNO (BN) dan BERSATU (PN) yang dipimpin Orang Melayu menang di kawasan majoriti pengundi etnik Melayu Sabah serta Melayu Brunei pimpinan UMNO dan BERSATU yang tinggal di bahagian Pantai Barat Sabah iaitu UMNO menang di kawasan DUN Bengkoka, Tempasuk, Usukan, Pantai Dalit, Karambunai, Tanjung Keramat, Pantai Manis, Sugut, Sungai Manila, Sungai Sibuga, Lamag, Sukau, Balung dan Tanjung Batu manakala BERSATU/PN menang di kawasan DUN Bandau, Pintasan, Sulaman, Kawang, Membakut, Klias, Kuala Penyu, Karanaan, Labuk dan Apas. Bagi kawasan majoriti kaum Rungus-Kadazan-Dusun-Murut oleh STAR dan PBS pimpinan kaum Kadazan-Dusun yang tinggal di bahagian pedalaman utara, tengah dan selatan Sabah iaitu STAR menang di kawasan DUN Paginatan, Tambunan, Bingkor, Liawan, Tulid dan Sook. PBS pula menang di kawasan DUN Matunggong, Tandek, Tamparuli, Kiulu, Kundasang dan Telupid. WARISAN yang dipimpin orang Bajau memperoleh sokongan di kawasan majoriti pengundi etnik Bajau di bahagian Pantai Timur Sabah iaitu di kawasan DUN Tungku, Segama, Silam, Kunak, Sulabayan, Senallang, Bugaya, Kukusan, Merotai dan Sabatik. Bagi etnik Cina di

kawasan bandar seluruh Sabah pula, majoriti pengundinya menyokong DAP dan PKR pimpinan kaum Cina yang bersekutu dengan WARISAN iaitu DAP di kawasan DUN Likas, Luyang, Kapayan, Elopura, Tanjong Papat dan Sri Tanjong manakala PKR di kawasan DUN Inanam dan Api-Api. Oleh itu, kepimpinan politik kepartian berasaskan etnik terus mendapat kepercayaan pengundi kerana pengundi lebih yakin dan percaya kepada pemimpin etnik sendiri untuk memperjuangkan nasib hidup mereka dalam jangka masa panjang.

Dalam konteks isu dan kempen sepanjang PRU DUN Sabah 2020 ini, pengundi di kalangan etnik Kadazan Dusun dan Murut (KDM) berjaya ditakutkan oleh BN dan PN terhadap Shafie (WARISAN). Shafie dilabelkan sebagai pendatang dan dituduh memberikan muka kepada pendatang khasnya dari Filipina. Ia memberikan kesan besar kepada pengundi KDM yang menyebabkan mereka tidak mengundi WARISAN Plus (Borhan 2020). Dasar Kerajaan PN (Persekutuan) juga dilihat prihatin dan khususnya dalam menangani ekonomi rakyat melalui pengumuman-pengumuman di media arus perdana. Imej Perdana Menteri berdoa di televisyen hampir setiap hari berjaya tarik pengundi bumiputera Islam. Bagi pengundi bumiputera bukan Islam pula mereka terpengaruh dengan kempen PBS dan STAR. Malah Setiausaha Agung UMNO, Tan Sri Annuar Musa dalam ciapan Twiternya, menuduh kononnya WARISAN menjadi dalang kepada kemasukan pendatang asing tanpa izin (PATI) ke Sabah. Kempen ini kemudian dikembangkan oleh PBS dan STAR, selain tersebar di media sosial kononnya WARISAN mengeluarkan kad pengenalan kepada pendatang asing tanpa izin (PATI) di Sabah. Pengundi Kadazan Dusun bimbang sekiranya ini berlaku maka boleh menjejaskan populasi Kadazan Dusun yang semakin mengecil di negeri Sabah. Justeru itu, terdapat penambahan kerusi kemenangan di kawasan pengundi Kadazan Dusun Murut oleh Gabungan Rakyat Sabah dan menundukkan Warisan Plus di Kedamaian, Kuala Penyu dan Nabawan. Bagi pengundi Cina di bandar, sokongan mereka terhadap WARISAN Plus masih kental dan ini dibuktikan dengan apabila DAP memenangi enam daripada 7 kerusi yang mereka tandingi. Ini bermakna undi Cina masih kekal di bandar dan menyokong Warisan Plus.

Sollors (1986) menjelaskan bahawa etnik merupakan perbezaan antara sekelompok manusia berdasarkan tingkah laku, budaya dan ciri fizikal serta biologi. Pengetahuan mengenai pengaruh etnisiti atau perkauman memainkan peranan yang amat penting dalam menentukan sokongan seseorang pengundi kepada parti politik dalam pilihan raya. Hal ini kerana tanpa pengetahuan yang cukup, seseorang pengundi dapat membuat pertimbangan yang salah ketika memilih pemimpin yang layak untuk memimpin mereka. Perasaan perkauman merupakan salah satu faktor yang dapat mempengaruhi jumlah undi ketika pilihan raya. Para pengundi akan memilih calon berdasarkan kaum yang sama dengan mereka. Di Malaysia, etnisiti merupakan salah satu faktor penting dalam menentukan kedudukan politik. Semakin ramai penyokong daripada kaum tersebut, semakin besar kuasa parti politik yang ada. Faktor mudah untuk berkomunikasi juga menjadi salah satu faktor pengundi mempunyai perasaan perkauman yang menebal dalam diri mereka. Sesetengah etnik hanya memahami bahasa etnik sendiri dan hanya sebilangan memahami bahasa etnik lain. Namun hampir semua etnik memahami bahasa kebangsaan sesebuah negara kerana bahasa kebangsaan merupakan bahasa pengantar di peringkat persekolahan.

Sesetengah etnik lebih percaya dan yakin kepada kepimpinan etnik sendiri kerana sejarah lama yang berlaku antara kaum menyebabkan mereka susah untuk mempercayai kaum lain. Perpaduan kaum juga amat berkait rapat dengan politik di sesebuah negara. Hal ini kerana

sosialisasi politik yang dialami bersifat perkauman. Agen seperti sejarah, media, pendidikan, parti politik dan pertubuhan bukan kerajaan mendorong kepentingan politik setiap kaum menyebabkan lahir bangsa yang memperjuangkan kepentingan masing-masing. Sosialisasi politik melahirkan sentimen perkauman yang tinggi kerana budaya politik masyarakat yang berbilang kaum namun integrasi perpaduan masih lagi belum kukuh. Kebanyakan daripada mereka mengetahui apa yang mereka inginkan daripada parti politik yang dipilih. Mereka menuntut pembaharuan dibuat supaya kebajikan dan kepentingan rakyat terjaga. Bagi mereka, parti yang diundi oleh mereka mestilah memperjuangkan bangsa mereka kerana hanya bangsa yang sama akan mempunyai pemikiran yang sama. Sesetengah etnik juga merasa sangat bangga menjadi bangsa seperti diri mereka kerana bagi mereka kejayaan kaum mereka sekarang merupakan sesuatu yang perlu dibanggakan. Tidak mudah bagi semua kaum untuk berjaya memandangkan semua kaum pernah dijajah oleh bangsa luar seperti Jepun, British dan Amerika. Oleh itu, setiap kejayaan adalah perlu dibanggakan supaya dapat dipelihara oleh generasi akan datang.

Perasaan perkauman adalah satu keadaan yang normal dalam diri seseorang kerana bagi mereka sikap perkauman mempunyai kebaikan dan keburukan. Ianya terpulang kepada seseorang individu tersebut untuk menilai daripada perspektif positif ataupun negatif tentang kaum lain. Namun begitu, perpaduan perlulah dipupuk dalam diri setiap individu supaya keharmonian dapat dicapai dan seterusnya sikap negatif perkauman dapat dibuang dalam diri masing-masing. Selain itu, sikap perkauman yang baik ialah berusaha untuk memajukan bangsa sendiri. Seseorang seharusnya menyokong kaum sendiri sama ada dari segi ekonomi, sosial mahupun politik. Sesetengah individu yang bersikap perkauman juga akan menyokong parti politik yang memperjuangkan sebangsa dengannya berbanding parti politik berbilang kaum atau bersifat liberal. Hal ini kerana parti politik yang berasaskan kaum lebih menumpukan terhadap kebajikan kaum mereka. Namun begitu, meskipun mempunyai sikap perkauman yang tinggi namun kita perlu bertolak-ansur, bertoleransi dan memahami antara kaum. Sikap bertolak-ansur antara satu sama lain dapat mewujudkan persekitaran yang harmoni dan negara juga akan aman damai.

Dalam konteks Malaysia, semua etnik perlu akur kepada kontrak sosial yang terdapat dalam Perlembagaan Persekutuan. Hal ini kerana kontrak sosial berperanan untuk menyeragamkan perbezaan kelompok diri dan kaum-kaum yang ada di Malaysia. Setiap kaum yang tinggal di tanah air mempunyai hak mereka yang tersendiri. Mereka juga berpeluang menikmati hak yang sama seperti dinikmati kaum lain contohnya hak bersekolah, mempunyai budaya yang tersendiri, menganut agama yang dipilih dan apa sahaja yang bersesuaian asalkan tidak melanggar peraturan yang ada dalam Perlembagaan Persekutuan. Jelaslah bahawa kontrak sosial penting untuk memastikan kepentingan kaum majoriti dan juga minoriti diambil kira tanpa menjejaskan hak dan kepentingan kaum masing-masing bagi mengekalkan persetujuan yang telah dipersetujui sejak turun-temurun. Namun faktor perkauman tidak dapat dielakkan dalam politik pilihan raya terutamanya dari segi penentuan etnik calon berdasarkan majoriti etnik yang menjadi pengundi di sesuatu kawasan. Malaysia mempunyai masyarakat berbilang kaum dan juga agama yang menjadikannya negara yang unik dan seharusnya menjadi kebanggaan rakyat kita. Meskipun didiami oleh pelbagai etnik, negara kita tetap aman dan dijadikan contoh oleh masyarakat luar.

Faktor-Faktor Lain Yang Mempengaruhi Pola Keputusan PRU DUN Sabah 2020

Terdapat beberapa faktor lain yang mempengaruhi pola keputusan PRU DUN Sabah 2020. Pertamanya adalah harapan pembangunan rakyat Sabah. Pembangunan Sabah lebih cepat dan selaras jika diperintah oleh Kerajaan Negeri yang sama dengan Kerajaan Persekutuan. Ini kerana semangat federalisme iaitu Senarai Persekutuan dan Senarai Bersama mengenai pembangunan lebih mudah terlaksana jika kedua-dua Kerajaan diperintah oleh parti politik yang sama. GRS menggunakan kempen bahawa perlunya pimpinan kerajaan negeri Sabah yang sehaluan dengan pimpinan di Putrajaya. Apabila Parti Warisan Plus tidak sehaluan dengan Putrajaya maka sukar untuk bekerja sebagai satu pasukan. Kempen inilah digunakan secara berleluasa di mana-mana sahaja Gabungan Rakyat Sabah (GRS) berkempen. Apabila ini digunakan sebagai modal politik kempen, maka ramai terpengaruh dengan kenyataan seumpama ini kerana rakyat Sabah pembangunan lebih rancak di kala pengundi Sabah masih dahagakan pembangunan asas seperti pembekalan air, elektrik, jalan raya, hospital, klinik dan sebagainya. Pengundi juga sanggup beri peluang kedua kepada BN kerana percaya mereka bahaya pimpinan politik dalam kerajaan PN sudah berubah. Malah, Bumiputera Kadazan Dusun juga akur Sabah perlukan kerajaan lebih stabil untuk membangunkan ekonomi negeri mereka (Awang Azman 2020).

Faktor kedua ialah bantuan COVID-19. Dalam konteks ini, kekalahan tipis WARISAN bukanlah disebabkan Kerajaan WARISAN pimpinan Shafei Apdal bukanlah kerana tidak mengeluarkan bantuan melalui peruntukan kerajaan negeri Sabah, namun sukar untuk kerajaan negeri untuk menandingi bantuan-bantuan besar yang diumumkan oleh Kerajaan PN di peringkat nasional seperti moratorium selama enam bulan dan bantuan kepada golongan terjejas dengan Covid-19. Moratorium membolehkan rakyat menangguhkan pembayaran selama 6 bulan. Ini bermakna hutang kereta, rumah, pembiayaan peribadi dengan bank ditangguhkan selama 6 bulan. Apabila ditangguhkan pembayaran rakyat boleh menggunakan wang tersebut bagi menampung keperluan hidup harian seperti perbelanjaan keluarga dan menabung. Moratorium ini memberikan impak keselesaan kepada pengundi Sabah apabila berlakunya pembubaran Dewan Undangan Negeri Sabah. Malah pada 23 September 2020, Perdana Menteri menggunakan politik bantuan kewangan untuk menunjukkan bahawa kerajaan di Putrajaya lebih berkemampuan menghulurkan bantuan. Pengumuman ini dipercayai mempunyai serampang dua mata kerana selain memberikan impak nasional ia juga mensasarkan PRN Sabah. Dalam pengumuman tambahan tersebut, terdapat pemberian tunai tambahan menerusi Bantuan Prihatin Nasional (BPN) 2.0 berjumlah RM7 bilion. Bantuan itu membabitkan 10.6 juta penerima merangkumi setiap lapisan masyarakat termasuk di Sabah. Dalam BPN 2.0 terdapat golongan isi rumah B40 akan menerima bayaran tunai tambahan RM1,000 manakala B40 bujang RM500. Isi rumah M40 akan diberi RM600 dan M40 bujang menerima bayaran RM300. Kesemua tersebut dibayar ansuran dua kali, iaitu pada penghujung Oktober 2020 dan Januari 2021. Bantuan ini memberikan imej bahawa Perdana Menteri dan kerajaan PN sangat prihatin kepada rakyat dan rakyat berasa lega dalam berdepan dengan kos hidup seharian dan digunakan untuk menampung perbelanjaan keluarga. Sebelum ini, kerajaan telah membelanjakan RM11.2 bilion bagi BPN untuk diagihkan kepada 10.6 juta penerima yang layak. Di sinilah rakyat Sabah turut berasa terhutang budi terhadap bantuan yang diberikan daripada kerajaan (Awang Azman 2020).

Faktor ketiga ialah penurunan keluar mengundi. Peratusan keluar mengundi pada PRU DUN Sabah 2020 adalah rendah iaitu sekitar 66 peratus sahaja dan ini mempengaruhi keputusan

keputusan PRN Sabah. Ketika pilihan raya umum ke-14 jumlah turun mengundi sangat tinggi sekitar 77.3 peratus dan sudah pasti terdapat anjakan pola undi dan ini tidak berlaku dalam PRU DUN Sabah. Jumlah keluar mengundi merosot kerana terdapat kebimbangan wabak Covid-19 mengancam keselamatan kesihatan mereka. Pengundi luar tidak ramai balik untuk mengundi dan kelompok ini kebanyakannya merupakan penyokong Warisan Plus kesemua ini disebabkan oleh faktor batasan kewangan untuk balik dan faktor kebimbangan pandemic Covid. Kesemua ini menyebabkan momentum Warisan Plus kurang dinamik. Peratusan pengundian yang rendah juga menjadi sebab Warisan Plus tewas dalam PRU DUN Sabah kali ini (Awang Azman 2020).

Faktor keempat ialah isu unik mengikut kawasan DUN. Setiap kawasan DUN mempunyai isu yang unik. Daripada tinjauan, isu yang boleh mempengaruhi undi termasuk isu lompat parti. Ramai juga yang mengatakan isu royalti minyak dan bagi mereka, jika mereka mendapat royalti yang tinggi, maka kerajaan boleh gunakan royalti itu untuk (pembangunan) Sabah. Kebanyakan isu yang dinaikkan dan dibangkitkan seperti ini begitu mempengaruhi di kawasan pinggir bandar dan bandar tetapi di kawasan luar bandar, isu lompat parti bukan isu penting.

Faktor keenam ialah kedudukan ADUN lompat parti dalam PRU DUN Sabah 2020. Seramai 18 ADUN yang melompat parti selepas dipilih pada PRU-14, 2018 bertanding lagi menerusi pilihan raya negeri (PRU DUN) Sabah. Keputusan PRU DUN Sabah 2020 menunjukkan daripada jumlah itu, hanya tujuh tewas. Antara yang tewas termasuk lima calon yang bertanding sebagai calon Bebas iaitu Anita Baranting (Tandek), Musbah Jamli (Tempasuk), Kenny Chua (Inanam), Abd Rahman Kongkawang (Labuk) dan Saddi Abdu Rahman (Sukau). ADUN lompat yang dicalonkan semula bagi mempertahankan kerusinya tetapi tewas ialah Jamawi Ja'afar (BN-UMNO, Melalap) dan Abd Muis Picho (PN-BERSATU, Sebatik). Pada 2018, Jamawi menang di kerusi Kemabong sebelum beralih kepada WARISAN. Dalam PRU DUN Sabah 2020, Jamawi tewas kepada Naib Presiden WARISAN, Peter Anthony, yang juga penyandang kerusi Melalap yang meraih 50.17 peratus undi. Abd Muis, yang merupakan penyandang Sebatik hanya meraih 35.8 peratus undi, ditewaskan oleh lawannya dari WARISAN, Hassan A Gani PG Amir yang menang kerusi itu dengan meraih undi sebanyak 44.58 peratus. Hanya satu ADUN lompat parti yang bertanding sebagai bebas menang, iaitu Masiung Banah. Masiung berjaya mempertahankan kerusinya di Kuamut yang telah disandangnya sejak 2018. Pada tahun itu, dia memenangi kerusi berkenaan atas tiket BN-UPKO sebelum beralih kepada WARISAN. Kesemua tujuh penyandang PN-BERSATU selain Abd Muis, berjaya mempertahankan kerusinya. Kelapan-lapan ini adalah mereka yang bertanding atas tiket PN-BERSATU yang turut memenangi PRU-14 lalu atas tiket BN.

Tujuh Adun lompat parti yang menang adalah Hajiji Mohd Noor (Sulaman), Ghulam Haidan Khan Bahadar (Kawang), Mohd Arifin Mohd Arif (Membakut), Isnin Aliasnih (Klias), Limus Jury (Kuala Penyu), Masidi Manjun (Karanaan) dan Nizam Abu Bakar (Apas). Terdapat dua ADUN lompat parti yang diambil semula oleh PN-STAR sebagai calon dan kedua-duanya memenangi pilihan raya kali ini. Ellron Alfred Angin yang mempertahankan kerusinya di Sook menang pada PRU-14 lalu atas tiket BN-PBRS. Abidin Madingkir pula mempertahankan kerusinya di Paginatan dan memenangi kerusi tersebut pada PRU-14 lalu atas tiket BN-UPKO. Hanya empat calon yang melompat parti pada Julai 2020 menerusi “Langkah Seri Anggerik” berjaya mempertahankan kerusi mereka. Mereka adalah Masiung (Bebas-Kuamut), Limus Jury (PN-BERSATU, Kuala Penyu), Abidin Madingkir (PN-STAR, Paginatan) dan James Ratib (BN-

UMNO, Sugut). Satu-satunya wakil rakyat yang menang pada tahun 2018 dan berpaling tadah tetapi diletakkan sebagai calon oleh gabungan WARISAN Plus ialah Ewon Benedick, dari UPKO. Ewon mengekalkan kerusi DUN Kadamaian yang disandangnya. Undi yang diperolehnya adalah 51 peratus, meningkat daripada 47 peratus pada 2018. Pemimpin yang melompat masih menang disebabkan beberapa faktor iaitu personaliti, karismatik dan populariti mereka yang terbaik; jasa mereka membangunkan kawasan mereka; mendapat sokongan padu daripada saudara-mara dan rakan-rakan; mempunyai penyokong setia; mempunyai jentera kempen peribadi yang kukuh; dan mewakili parti utama yang mempunyai jentera kempen yang mantap (Hamdan 2020a).

Faktor kelima ialah kemenangan calon Bebas di 3 kawasan DUN iaitu Pitas, Kemabong dan Kuamut. Kemenangan ketiga-tiga calon Bebas tersebut disebabkan pengaruh populariti mereka yang tinggi dan personaliti yang menyenangkan pengundi, pernah berjasa membantu penduduk, undi protes terhadap parti politik tertentu akibat calon pilihan tidak dicalonkan (Hamdan 2020b). Kemenangan calon Bebas adalah unik dan di luar jangkaan semua pihak namun dalam dunia politik tiada yang mustahil dan sifat politik itu sendiri yang berseni, berstrategi dan dinamik maka semua pihak berpeluang untuk menang dalam sesuatu pilihan raya jika isu dan strategi kempen yang berkesan.

Pasca dan Implikasi PRU DUN Sabah 2020

Pada 29 September 2020, Pengerusi Perikatan Nasional (PN) Sabah, Datuk Hajiji Noor yang juga Ahli Dewan Undangan Negeri (ADUN) Sulaman mengangkat sumpah Ketua Menteri Sabah ke-16 di hadapan Yang Dipertua Negeri, Tun Juhar Mahiruddin. Turut mengangkat sumpah di Istana Negeri Sabah hari ialah tiga Timbalan Ketua Menteri iaitu Pengerusi Barisan Nasional (BN) Sabah, Datuk Seri Bung Moktar Radin yang juga ADUN Lamag; Presiden Parti Solidariti Tanah Airku (STAR), Datuk Dr Jeffrey Kitingan (ADUN Tambunan), dan Naib Presiden Parti Bersatu Sabah (PBS), Datuk Dr Joachim Gunsalam (ADUN Kundasang). Bung Moktar turut memegang portfolio Menteri Kerja Raya, manakala Jeffrey dan Dr Joachim masing-masing turut memegang portfolio Menteri Pertanian dan Perikanan dan Menteri Pembangunan Industri. Dua lagi menteri yang sudah mengangkat sumpah ialah Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan yang juga Menteri Kewangan Kedua, Datuk Masidi Manjun (PN-BERSATU-Karanaan) dan Menteri Pembangunan Luar Bandar, Datuk Jahid Jahim (PBS-Tamparuli).

Pada 8 Oktober 2020, lima lagi menteri Kabinet Sabah bersama 18 pembantu menteri mengangkat sumpah jawatan di hadapan Yang di-Pertua Negeri Sabah, Tun Juhar Mahiruddin. Mereka ialah Ahli Dewan Undangan Negeri (ADUN) Membakut, Datuk Mohd Ariffin Arif (PN-BERSATU) yang dilantik sebagai Menteri Tugas-Tugas Khas dan ADUN Sukau (BN-UMNO), Datuk Jafry Ariffin (Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar). ADUN Tanjung Keramat (BN-UMNO), Shahelmey Yahya (Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat); ADUN Karambunai (BN-UMNO), Datuk Yakubah Khan (Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi) dan ADUN Sook (PN-STAR), Datuk Ellron Angin (Menteri Belia dan Sukan). Mereka yang dilantik sebagai pembantu menteri ialah ADUN Paginatan, Datuk Abidin Madingkir (PN-STAR) dan Datuk Wetrom Bahanda (PN-BERSATU-Bandau), kedua-duanya Pembantu Menteri Kepada Ketua Menteri (Kementerian Tugas-Tugas Khas). Datuk Nizam Abu Bakar Titingan (PN-BERSATU-Asas) dan Jasni Daya (BN-UMNO-Pantai Dalit)

sebagai Pembantu Menteri Kewangan; Datuk Limus Jury (PN-BERSATU-Kuala Penyu) dan Datuk Robert Tawik (PN-STAR-Bingkor) sebagai Pembantu Menteri Kerja Raya. Datuk James Ratib (BN-UMNO-Sugut) dan Hendrus Anding (PBS-Tandek) sebagai Pembantu Menteri Pertanian dan Perikanan, manakala Mohd Tamin Zainal (BN-UMNO-Pantai Manis) sebagai Pembantu Menteri Pembangunan Industri. ADUN Klias, Datuk Isnin Aliasnih (PN-BERSATU) dan Mohd Hamsan Awang Supian (BN-UMNO-Sungai Sibuga) pula dilantik sebagai Pembantu Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan dan Menteri Kewangan II.

Sementara itu, Samad Jambri (PN-BERSATU-Labuk) dan Harun Durabi (BN-UMNO-Bengkoka) dilantik sebagai Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar, manakala Datuk Joniston Bangkuai (PBS-Kiulu) sebagai Pembantu Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar. Selebihnya, Datuk Julita Mojungki (PBS-Matunggong) dan Flovia Ng (PN-STAR-Tulid) sebagai Pembantu Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat; Datuk Ruddy Awah (Bebas-Pitas) sebagai Pembantu Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi serta Andi Muhammad Suryady Bandy (BN-UMNO) Tanjung Batu sebagai Pembantu Menteri Belia dan Sukan. Turut dilantik ialah Speaker Dewan Undangan Negeri (DUN) Sabah yang baharu, Datuk Kadzim Yahya. Secara keseluruhan, Kabinet baharu kerajaan Sabah di bawah Gabungan Rakyat Sabah (GRS) pimpinan Hajiji merangkumi 11 kementerian dengan tujuh kementerian mempunyai dua pembantu menteri, manakala empat lagi seorang pembantu menteri. Pada 8 Oktober 2020 juga, Setiausaha PAS Sabah, Dr Aliakbar Gulasan antara empat ahli politik yang mengangkat sumpah sebagai Ahli Dewan Undangan Negeri (ADUN) dilantik. Pelantikan itu menjadikan Aliakbar sebagai pemimpin pertama PAS Sabah menjadi ADUN di negeri itu. Tiga lagi yang dilantik ialah Ketua Penerangan UMNO Sabah, Datuk Raime Unggi; Bendahari UMNO Sabah, Suhaimi Nasir; dan Pengerusi Penggerak Komuniti Negara Parlimen Libaran, Jaffari Waliham.

Ahli Dewan Undangan Negeri (ADUN) Bugaya, Manis Muka Mohd Darah, 65, meninggal dunia kerana masalah buah pinggang di Hospital Gleneagles, Kota Kinabalu pada tengah hari 17 November 2020. Manis Muka, yang juga Ketua Wanita Parti Warisan Sabah (WARISAN) Semporna mempertahankan kerusi DUN Bugaya pada Pilihan Raya Negeri (PRN) Sabah 2020 dalam saingan tujuh penjurua mengalahkan calon Perikatan Nasional (PN), Pertubuhan Kebangsaan Sabah Bersatu (USNO), Parti Perpaduan Rakyat Sabah (PPRS), Parti Cinta Sabah (PCS) dan dua calon Bebas dengan majoriti 6,005 undi. Beliau aktif dalam politik sejak 1985 dan pernah memegang jawatan Ketua Wanita UMNO Bahagian Semporna, sebelum menyertai WARISAN.

Terdapat beberapa implikasi daripada keputusan PRU DUN Sabah 2020. Pertama, rakyat atau pengundi di Sabah telah diberi peluang untuk bebas memilih kepimpinan negeri bagi meleraikan kekusutan dan gelora politik Sabah akibat tindakan lompat parti beberapa ADUN Sabah. Ini menunjukkan bahawa rakyat diberi peluang secara demokratik untuk memilih pimpinan yang baru dan lebih kukuh. Justeru, semua pihak perlu menghormati keputusan dibuat rakyat Sabah yang menyaksikan Parti Warisan Sabah (WARISAN) Plus tumbang. Semoga proses pembentukan kerajaan negeri baharu dapat dilakukan dengan aman, bijaksana dan penuh hikmah. Rakyat Sabah sudah memilih pada PRU DUN Sabah walaupun negara kini berada di dalam fasa Perintah Kawalan Pergerakan Pemulihan (PKPP). Justeru, semua pihak termasuk pimpinan parti akur dengan arahan Kementerian Kesihatan berkaitan COVID-19 terutama membabitkan isu saringan dan kuarantin. Peningkatan mendadak kes terutama jangkitan dalam

komuniti amat membimbangkan dan agar rakyat Malaysia sentiasa patuh prosedur operasi standard (SOP) Kementerian Kesihatan dan dilindungi dari wabak ini.

Keduanya, kemenangan Gabungan Rakyat Sabah (GRS) dalam Pilihan Raya Negeri (PRN) memberi cukup momentum kepada Perikatan Nasional (PN) dan Barisan Nasional (BN) untuk mengadakan Pilihan Raya Umum Ke-15 (PRU-15) dalam masa terdekat. Oleh itu, tumpuan kerajaan baru Sabah perlu memberi keutamaan kepada isu pembangunan negeri dan ekonomi rakyat. Dari dulu memang pembangunan, infrastruktur, peluang pekerjaan dan semua aspek ekonomi menjadi aspek penting bagi rakyat Sabah khususnya di pedalaman. Rakyat Sabah mahu perubahan dan itulah yang mereka harapkan. Segala kepercayaan diberi kepada mereka wakil rakyat terutamanya ADUN yang baharu dipilih adalah untuk perjuangkan apa yang perlu rakyat ingini. Aspek kepada pendidikan di pedalaman juga masih banyak isu yang belum diselesaikan. Terdapat sekolah yang terlalu daif, infrastruktur untuk ke sekolah perlu diselesaikan. Sebagai contohnya di kawasan pedalaman, jalan tidak berapa baik dan banyak lumpur. Apabila kereta melalui jalan tersebut maka tayar akan tenggelam. Ini perlu diselesaikan dengan baik dan secepat yang mungkin.

Ketiga, PRU DUN Sabah telah menyebabkan menularnya pandemik wabak COVID-19 dengan meluas dan pantas. Pelanggaran SOP ketika kempen dilihat cukup jelas. Penjarakan fizikal tidak diamalkan sepenuhnya. Individu yang hadir juga ramai berada dalam jarak dekat iaitu kurang satu meter. Apa yang aneh, sentuhan penumbuk berleluasa, seolah-olah ia tidak bersalahan SOP. Ini berlanjutan ketika tempoh masa kempen bermula antara 12 September hingga tengah malam 25 September. Apa yang berlaku seakan-akan menunjukkan masyarakat umum lupa bahawa negara masih berdepan risiko serangan COVID-19 iaitu musuh yang tidak dapat dilihat. Kempen PRU DUN Sabah jika dilihat cukup meluas membabitkan jumlah besar penyokong parti politik termasuk dari Semenanjung. Hasilnya, apa yang berlaku seolah-olah semua sudah berada di luar tempoh masa COVID-19. Bahkan ada yang ke daerah Tawau, Kunak, Semporna dan Lahad Datu (iaitu empat Zon Merah), malah lebih teruk tidak memahami dan menjaga SOP sepenuhnya. Wabak tersebut telah melanda Semenanjung apabila mereka pulang ke Semenanjung dan mewujudkan kluster tertentu dengan gelarah "Kluster Bah" Seharusnya, kedatangan penyokong dan pembantu parti politik dari Semenanjung dikurangkan ketika negeri itu berhadapan COVID-19 khususnya ke kawasan daerah Zon Merah. Ironinya, ini tidak berlaku. Seolah-olah perjalanan kempen tidak banyak beza dengan keadaan sebelum COVID-19. Yang jelas, peluang datang ke Sabah dilihat cukup istimewa bagi mereka memandangkan kos tambang dan hotel ditanggung, menyebabkan ramai alpa sehingga mengenyepikan bahaya COVID-19 yang sedang 'menyerang'. Tidak salah datang membantu rakan bertanding, tetapi penting sekali menjaga SOP ditetapkan Kementerian Kesihatan (KKM). Saranan Ketua Pengarah Kesihatan Malaysia boleh dijadikan SOP jika ingin diadakan pilihan raya ketika penularan wabak Covid-19 iaitu tidak boleh merentas negeri atau sempadan negeri atau daerah, tiada kempen pilihan raya secara bersemuka seperti ceramah dan sebagainya dan yang ketiga tiada lawatan rumah ke rumah.

KESIMPULAN

Sebagai kesimpulannya, sokongan pengundi kepada parti politik dalam PRU DUN tersebut adalah berasaskan sentimen pimpinan kepartian etnik iaitu UMNO (BN) dan BERSATU (PN) yang dipimpin Orang Melayu mendapat sokongan di kawasan majoriti pengundi etnik Melayu Sabah serta Melayu Brunei pimpinan UMNO dan BERSATU; kawasan majoriti kaum Rungus-Kadazan-Dusun-Murut oleh pimpinan etnik Kadazan-Dusun daripada STAR dan PBS manakala WARISAN-PKR memperoleh sokongan di kawasan majoriti pengundi etnik Bajau pimpinan etnik Bajau WARISAN dan etnik Cina di kawasan bandar pimpinan etnik Cina DAP dan PKR yang bersekutu dengan WARISAN. Implikasi daripada penulisan artikel ini ialah politik kepartian berasaskan etnik terus mendapat kepercayaan pengundi kerana pengundi lebih yakin dan percaya kepada pemimpin etnik sendiri untuk memperjuangkan nasib hidup mereka dalam jangka masa panjang. Dengan itu juga kemenangan Gabungan Rakyat Sabah (GRS) dalam pilihan raya negeri Sabah kali ini banyak dipengaruhi oleh dasar prihatin yang ditunjukkan oleh kerajaan di Putrajaya di samping pasukan kempen dan gerak saraf yang dapat mempengaruhi pengundi di Sabah yang memberi kelebihan kepada GRS.

RUJUKAN

- Abdul Manap Mahmud. (2008). Isu-isu Sains dan Teknologi dalam Pilihan Raya Umum ke 12 di Sabah. Dlm Worrn Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Adsait Ahmad. (1997). Kepemimpinan Datuk Seri Joseph Pairin Kitingan dalam Politik Sabah 1984-1994. Latihan Ilmiah. Bangi: Jabatan Sains Politik, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Ansir Salim & Ajis Lepit. (2008). Senario Pilihan raya ke-12 di Sabah: Antara Calon atau Parti. Dlm Worrn Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Arnold Puyok & Tony Paridi Bagang. (2011). Parti Keadilan Rakyat's (PKR) Foray into Sabah Politics: One Step Forward in 2004 and Two Steps Backwards in 2010. *Conference On Elections And Democracy In Malaysia*. Department of Politics and International Relations, Faculty of Social Sciences, Universiti Malaysia Sarawak. 9-10 November.
- Arnold Puyok. (2008). The 2008 Malaysian General Elections in Sabah: Looking Beyond the "Peninsular Factor". Dlm Worrn Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Asrhab Jan. (2003). Politik Komuniti Bajau dalam Politik Sabah. Latihan Ilmiah. Bangi: Program Sains Politik, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Awang Azman Awang Pawi. (2020). Faktor-faktor Kemenangan GRS di Sabah. 29 September. <https://sarawakvoice.com/2020/09/29/faktor-faktor-kemenangan-grs-di-sabah/>. Tarikh Akses 21 November.
- Basri Jalie. (1987). Politik Etnik di Sabah: Satu Kajian Terhadap Hubungan Parti-Parti Politik dan Kesannya Terhadap Kestabilan Sosiopolitik Sabah. Latihan Ilmiah. Bangi: Jabatan Sains Politik, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.

- Borhan Ahmad. (2020). Calon, etnik dan pembangunan jadi faktor utama PRN Sabah. 27 September. <https://malaysiadateline.com/calon-etnik-dan-pembangunan-jadi-faktor-utama-prn-sabah-kata-penganalisis/>. Tarikh akses 20 November.
- Butler, D. & Stoke, D. (1974). *Political Change in Britain: Basis of Electoral Choice*. London: Springer.
- Chee Kui Uin@Chee Kui Jin. (1993). Politik Berbilang Kaum: Satu Analisis Terhadap PBS. Latihan Ilmiah. Bangi: Jabatan Sains Politik, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Chin, J., Puyok, A. (2010). Going Against the Tide: Sabah and the 2008 Malaysian General Election. *Asian Politics and Policy*, 2(2), 219-235.
- Chiok Phaik Fern. (2011). Repositioning of Opposition Front and Ruling Coalition in the Aftermath of Malaysian General Election 2008: A Study on the By-Election Results and the Political Issues Involved. *Conference On Elections And Democracy In Malaysia*. Department of Politics and International Relations, Faculty of Social Sciences, Universiti Malaysia Sarawak. 9-10 November.
- Danny Wong Tze Ken. (2011). Pilihan Raya Umum Ke-12 di Sabah: Beberapa Pemerhatian. Dlm *Pilihan Raya Umum Malaysia Ke-12: Isu Dan Pola Pengundian*. Pnyt. Joseph M. Fernando, Zulkanain Abdul Rahman & Suffian Mansor. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Fadilah Sarbi, Mustafa Abd. Talip & Zainal Ajamain. (2008). Pengaplikasian Konsep Gerrymandering dalam Penentuan Persempadanan Pilihan Raya DUN Sabah dalam PRU 12. Dlm Worrnan Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Fauziah Datuk Hj. Mohd Din. (1987). Perhubungan Negeri dengan Persekutuan: Satu Kajian Politik Sabah dan Kerajaan Persekutuan. Latihan Ilmiah. Bangi: Jabatan Sains Politik, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor.
- Hamdan Aziz. 2020a. Nomadisme politik Sabah. Dlm. *Dewan Masyarakat*. Oktober.
- Hamdan Aziz. 2020b. Sorotan pilihan raya Negeri Sabah 2020. Dlm. *Dewan Masyarakat*. November.
- Junaidi Awang Besar & Amer Saifude Ghazali. (2020). PRK Kimanis: Antara Identifikasi Parti Dengan Kelangsungan Politik Pembangunan. *Demokrasi dan Pilihan Raya*, 4(1), 76-94.
- Junaidi Awang Besar, Mohd Fuad Mat Jali & Novel Lyndon. (2012). Pengaruh populariti calon, sentimen nasional dan politik pembangunan dalam Pilihan Raya Kecil (PRK) P185 Batu Sapi, Sabah. *Geografia Online: Malaysian Journal Of Society and Space*, 8(8), 23-34.
- Junaidi Awang Besar, Rosmadi Fauzi, Amer Saifude Ghazali & Mohd Fuad Mat Jali. (2012a). Pilihan Raya Kecil (PRK) P185 Batu Sapi, Sabah: antara populariti, sentimen dan realiti dalam mempengaruhi pola pengundian. *International Conference On Social Sciences And Humanities (ICOSH) 2012*. Anjuran dan tempat persidangan: Fakulti Sains Sosial Dan Kemanusiaan (FSSK), UKM12-13 Disember.
- Junaidi Awang Besar, Nur Ellyanis Mohd Basori, Mokhtar Ahmad, Mohd Nizar Sudin, Mohd Nor Hafis Ahmad Pauzan, Munauwarah Ziauddin & Ahmad Afif Zulkipli. (2020). Pilihan Raya Kecil (PRK) Pasca Pilihan Raya Umum (PRU) 2018 Di Malaysia. *International Journal of Law, Government and Communication (IJLGC)*, 5(19)(June 2020), 21-53.
- Kitingan, J. G. & Ongkili, M. J. (1989). *Sabah: 25 Years Later 1963-1988*. Kota Kinabalu: IDS.
- Lorince Jumip (2002) Pola Pengundian Pilihan Raya 1999: Kajian Prestasi dan Penerimaan Rakyat Terhadap Pemerintahan BN di Kuala Penyu, Sabah. Latihan Ilmiah. Bangi: Program Geografi, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mat Zin Mat Kib & Worrnan Hj. Kabul. (2008). Hubungan Kota Kinabalu-Kuala Lumpur Pasca Pilihan Raya Umum ke-12. Dlm Worrnan Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir

- Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Mohd Husaini Mukhtar. (2005). *Perkembangan Politik Sabah 1963-2004*. Latihan Ilmiah. Bangi: Program Sains Politik, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd Izzuddin Nazaruddin & Mohammad Agus Yusoff. (2018). Pengaruh Pengundi Bumiputera Terhadap Perubahan Politik di Sabah dan Sarawak dalam PRU 14. *International Conference on Social Sciences And Humanities (ICOSH-7) 2018*. Anjuran dan Tempat Persidangan: Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan (FSSK), Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM), Bangi, Selangor. Pada 12-15 November.
- Mohd Noor Mat Yazid & Md. Saffie Abd. Rahim. (2019). Pencapaian Barisan Nasional Di Kawasan Parlimen dan DUN Majoriti Pengundi Kaum Cina di Negeri Sabah: Satu Analisis Perbandingan PRU-13 dan PRU-14. *Jurnal Kinabalu Khas*.
- Moten, A.R. (1999) The 1999 Sabah state elections in Malaysia: The coalition continues. *Asian Survey*, 39(5), 792-807.
- Rizal Zamani Idris, Mohamad Shauki Mohd Radzi, Azizan Morshidi & Fauzie Sarjono. (2008). Persepsi Umum Pengundi Masyarakat Berkaitan Isu-Isu Kempen dan Pemilihan Calon Pilihan Raya Umum Ke-12 di Sabah: Penelitian di Kota Belud dan Tuaran. Dlm Worrn Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Rusman Motalib. (2003). *Penyertaan Politik: Kajian Kes Masyarakat Kota Kinabalu, Sabah*. Latihan Ilmiah. Bangi: Program Sains Politik, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Siti Kasuma Kesrah. (2003). *Kepimpinan Politik: Satu Kajian Kes di Kawasan DUN Klias, Beaufort, Sabah*. Latihan Ilmiah. Bangi: Program Sains Politik, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Sollors, W. (1986). *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*. Oxford University Press.
- Sualim Sanan (1980) *Pilihan Raya Umum Negeri Sabah 1976: Satu Analisa*. Latihan Ilmiah. Bangi: Jabatan Sains Politik, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Tay Shu Lan (1993) *Tingkhalku Pengundi Sabah: Satu Kajian Perbandingan di Kawasan DUN Api-Api dan Sipitang*. Latihan Ilmiah. Bangi: Jabatan Geografi, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- W. Shawaluddin W. Hassan, Zaini Othman & Md. Saffie Abd Rahim. (2008). *Pendatang Asing Tanpa Izin (PATI) dan Pilihan Raya 2008 di Sabah*. Dlm Worrn Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Wee Chong Hui. (2008). *Public Finance in Sabah: Voting for Development?*. Dlm Worrn Hj. Kabul, Shireen Haron, Mat Zin Mat Kib & Abdul Kadir Rosline. *Prosiding seminar politik Malaysia: Landskap politik Malaysia pasca pilihan raya ke-12*. Sabah: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA.
- Yahaya Ismail. (1999). *Pilihan Raya Sabah 1999: BN atau PBS?*. Petaling Jaya: Usaha Teguh Sdn. Bhd.
- Zaini Othman, Sabihah Osman, W. Shawaluddin W. Hassan, Aliakbar Gulasan & Saat Awang Damit. (2011). *Will Elections Make a Difference? The Case of the Batu Sapi By-Election*. *Conference On Elections And Democracy In Malaysia*. Department of Politics and International Relations, Faculty of Social Sciences, Universiti Malaysia Sarawak. 9-10 November.

Zaini Othman. (2008). Nasionalisme dan Persoalan Identiti Politik di Sempadan: Kajian Kes Komuniti Murut Bantul, Daerah Nabawan, Sabah. Vol 1. No 1.

MAKLUMAT PENULIS

JUNAIIDI AWANG BESAR

Pengarang koresponden
Program Geografi
Pusat Kajian Pembangunan, Sosial dan Persekitaran
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600, Bangi, Selangor
jab@ukm.edu.my

MUHAMMAD YUSUF IDRIS

Program Geografi
Pusat Kajian Pembangunan, Sosial dan Persekitaran
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600, Bangi, Selangor
muhammadyusufidris@gmail.com

MOHD SYUKRI ZAINUDDIN

Program Geografi
Pusat Kajian Pembangunan, Sosial dan Persekitaran
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600, Bangi, Selangor
mohdsyukri89z@gmail.com